

Een roos is een roos is een...

4

Miek Smilde

Aan de oever van de Zwarte Zee, in de kleine Bulgaarse badplaats Sozopol, heerst begin mei nog een serene rust. Slechts een handvol toeristen, de meesten uit Bulgarije zelf, zwerft door de met keien geplaveide straten of strijkt neer op een open, maar verder leeg terras, luisterend naar de kalme golfslag van de diepe binnenzee. Aan de overzijde van de zee ligt de Krim. De grootste havenstad aan de Zwarte Zee heet Odessa. Niemand zit daar op een terras.

Dat wat ik weet, maar niet begrijp, voedt mijn verbazing. Het land Bulgarije is daar een recent voorbeeld van. Mijn kennis van dit Europese land, dat in 2007 toetrad tot de Europese Unie, beperkte zich tot mei van dit jaar tot enkele feitelijkheden. De romantische naam van de hoofdstad, Sofia. De weerstand van Oostenrijk en Nederland om

het land toe te laten tot de Schengenzone. De nog grotendeels onvolgroeide rechtsstaat. De zogeheten Bulgaren-fraude, die in 2004 leidde tot strenge wetgeving in Nederland op het gebied van toeslagen, die op haar beurt weer leidde tot wat de toeslagenaffaire is gaan heten. Ik ben schrijver, maar ook jurist. Zo'n achtergrond geeft richting aan wat ik weet en waarover ik mij vervolgens een mening kan vormen. Een democratische rechtsstaat bijvoorbeeld, waarin een onafhankelijke rechterlijke macht functioneert als tegenkracht tegen al te voortvarende politici, is een belangrijke voorwaarde voor economische voorspoed. Omdat Bulgarije een van de armste landen van Europa is, lijken investeringen in de opbouw van de rechtsstaat een absolute voorwaarde voor verdere Europese integratie en een stabielere toekomst voor de 6,5 miljoen Bulgaren. Dat zij niet allemaal verlangen naar dit voor ons bijna vanzelfsprekende groeiperspectief – nationalistische en (oud)-communistische krachten vertragen de economische ontwikkeling – verbaast mij, omdat ik uit een ander land, met andere mores en een andere levensstandaard kom. Die verbazing verraadt een mening, een overtuiging dat het anders kan en dat anders dan ook beter is. Verbazing komt zo bezien voort uit een verwachting ('Bulgaren verlangen als elke andere Europeaan naar een hogere levensstandaard die is gebaseerd op betere economische perspectieven') en als die verwachting dan botst op voor mij onlogische (politieke) keuzes, wekt dat mijn verbazing. Verbazing heeft dus te maken met kennis, logica, verstand. Dat is meteen het cruciale verschil met verwondering. Zoals de spiritueel adviseur Rob Wichers Schreur eens schreef in een blog: 'Verbazing vindt plaats in je hoofd, verwondering in je hart'.

VEELHEID EN SCHITTERING

Wat ik weet, maar niet begrijp, wekt mijn verbazing. Wat ik niet weet, maar wel zie, ruik, hoor of anderszins ervaar, wekt mijn verwondering. Een nieuw land biedt daartoe vrijwel altijd een uitgestoken hand. Dwalend door de Bulgaarse hoofdstad Sofia bijvoorbeeld, registreer ik de veelheid aan godshuizen die in elkaars nabijheid staan. Eerder had ik die ervaring in de hoofdstad van een ander land dat aan de Zwarte Zee grenst, Georgië. Ook daar bevinden zich orthodox-christelijke kerken vlak naast een joodse synagoge en diverse moskeeën. In Sofia ligt de synagoge weliswaar enigszins verscholen achter een

in verval geraakte markthal (die met Europees geld weer in ere zal worden hersteld), maar het interieur van het Sefardische gebedshuis is ongeschonden, net als dat van de Banya Bashi-moskee die slechts tientallen meters verderop ligt. En dan zijn er de vele door de tijd geschonden, maar behouden Bulgaars-orthodoxe kerken, zoals de beeldbepalende Alexander Nevski-kathedraal, gebouwd tussen 1892 en 1912 om de naar schatting 200.000 Russische soldaten te eren die vielen tijdens de Russisch-Turkse oorlog in een poging om Bulgarije te bevrijden van een eeuwen durende Osmaanse overheersing. De gouden koepels van de kathedraal schitteren net zo prachtig als die van de Russisch-orthodoxe kerk die een stukje verderop ligt, gebouwd tussen 1907 en 1914 op de resten van de in 1882 verwoeste Saray-moskee en vernoemd naar Sint Nikolaas, patroonheilige van tsaar Nicolaas II, die slechts vier jaar na de inwijding van de kerk in Sofia met zijn hele familie gewelddadig om het leven werd gebracht door communistische troepen.

VERBAZING EN VERBIJSTERING

Als religie de opium van het volk is, zoals Karl Marx schreef, dan is het even verwonderlijk als verslavend. De grootste toeristische trekpleisters in een land als Bulgarije zijn religieus van aard. Ik wonder mij over de ogenschijnlijke harmonie die de Nevski-kathedraal op loopafstand verbindt met de moskee, de synagoge en de oudste kerk van Sofia, de Sint-Joris-kerk, gebouwd in de 4e eeuw van de christelijke jaartelling en inmiddels omsloten door een communistisch aandoend gebouwencomplex waarin onder andere het vijfsterren Sheraton Hotel is ondergebracht. Ik weet dat de religies van het Boek, en die van de ideologieën die erna kwamen, elkaar altijd hebben bestreden, christenen tegen joden, moslims tegen christenen en joden, joden tegen Palestijnen, communisten tegen joden, christenen en moslims, Bulgaren tegen Turken, Russen tegen Turken, communisten tegen Bulgaren en Turken, vernietiging op vernietiging, en omdat ik het weet, en de religieuze en ideologische verhalen ken die achter de vernietiging schuilgaan, verbaast mij die agressie telkens weer, want waarom zou je vernietigen waar je zo vurig naar verlangt en dus telkens weer opbouwt, koepels schitterend in de lenteson? De verbazing voedt

mijn verbijstering, die mij kan overspoelen als de golven van de Zwarte Zee. Waarom er, opnieuw, zoveel jonge mannen worden geofferd aan de overzijde van waar ik sta en waarom ik, ondanks dit besef, kan genieten van deze nieuwe ervaring in dit mij tot voor kort onbekende land en van de geur van de roos, die Bulgarije als een belangrijk nationaal symbool beschouwt.



De Rozetnevel staat 5.000 lichtjaar van de aarde. Op het oog zo'n drie volle manen breed, maar in werkelijkheid 130 lichtjaar in diameter. Foto: Martin Cohen

VERWONDERING OF VERLAMMING

Mijn verwondering laat zich minder snel in woorden vatten. Lopend tussen de overal rijk gedecoreerde gewelven, sommige beschilderd met iconen van heiligen, andere zonder gezichten, maar vol bloemen en tekens, ervaar ik een gevoel van deemoed, zonder te willen onderzoeken of dat gevoel voortkomt uit gemis of verlangen. De ervaring is genoeg, de geur van wierook, de stem van de muezzin, de in het marmer gegraveerde davidster, kruis, halve maan, ster. Sint Nikolaas wordt hier 'the Miracle-Maker' genoemd, maar mijn verwondering behoeft geen wonder. Zij is, zoals de Bulgaarse roos geurt.

Vaag sluimert wel het besef dat verwondering alleen tot stilstand kan leiden. Wie alleen ruikt en zich niet afvraagt waar die geur vandaan komt, wordt niet uitgedaagd tot het maken van een parfum waarmee het gevoel van zomer kan worden opgeroepen als de sneeuw gevallen is. Wie alleen de iconen bekijkt, maar ze niet kust, ervaart niet de troost die de orthodox-gelovigen helpt hun eenzame armoede te verdragen. Verwondering stopt niet de menselijke drang tot verwonden en mag, juist daarom, volgens mij niet leiden tot verlamming. Dat je erbij staat en ernaar kijkt en vervolgens niets doet. Dat je burens worden weggevoerd en dat je denkt: morgen ben ik het. En zwijgt.

Ik begrijp die angst, denk ik, ook al ben ik opgegroeid in een tijd en een plaats die weinig reden tot angst gaf. Maar als ik zie en hoor hoe een vrouw als Sigrid Kaag wordt bedreigd, lijkt het alsof zwijgen opeens een alternatief is geworden voor verwondering.

Het tegendeel is waar, hoop ik. Verwondering is ons antwoord op de angst. Het vermogen tot verwondering kan helpen om vragen te stellen, om te luisteren naar anderen zonder hen meteen te hoeven begrijpen, of hen te willen overtuigen van hun ongelijk. Verwondering vraagt om een actieve levenshouding, een open blik, een bereidheid naar de ander en het andere te kijken en te luisteren, zo onbevangen mogelijk en onberoerd door beter weten.

VERWIJT EN VERWONDERING

Gertrude Stein, een bekende Amerikaanse schrijfster uit het begin van de 20e eeuw, schreef in een beroemd geworden gedicht: **a rose is a rose is a rose**. In die zin ligt de verwondering besloten dat de dingen zijn zoals ze zijn, om geen andere reden dan dat ze zijn. Aan veel hedendaagse therapieën ligt een soortgelijk beginsel ten grondslag, namelijk dat je moet leren dat het is zoals het is, dat je bent zoals je bent en dat dat op zich voldoende is. De Bulgaarse wijnhandelaar die wij hier ontmoetten, lacht om dat besef. Hij verwijt zijn landgenoten vooral de inertie dat het is zoals het is en dat het nooit anders zal worden. Hij verlangt naar volle deelname aan de Europese vrijhandelszone om zijn op Bulgaarse grond gerijpte wijnen te kunnen verkopen en verwijt de Bulgaren gebrek aan daadkracht.

Zijn verwijt raakt aan mijn verwondering. En op het kruispunt van onze ervaringen wortelt misschien een nieuwe geschiedenis, rood als de roos en de wijn, niet als het bloed. Wij, Nederlanders, kunnen van dit heel oude land – de stad Plovdiv in Bulgarije wordt beschouwd als de oudste stad van Europa, ouder dan Athene en Rome – leren wat het is om wonden te helen, maar er ook van te blijven getuigen, omdat zonder geschiedenis geen toekomst kan bestaan. Bulgarije kan op zijn beurt van ons leren dat een democratische rechtsstaat kan helpen om een stabiele(re) economische realiteit te creëren. Maar Sigrid Kaag kan getuigen van het feit dat ook onze democratische realiteit kwetsbaar is.

Want een roos is geen roos is geen roos. Dat is wat Stein bedoelde. Wij kunnen ons verwonderen om haar bloei en haar geur, maar ook als zij er niet meer is en de bloem is verdord, draagt alleen al haar naam bij aan de mogelijkheid dat zij er wel is, als een vol terras aan de Zwarte Zee, in een stad die Odessa heet.